

Dialekten i Gammalsvenskby

att göra den negligerade rösten hörd. Substantiv i dialekten

I föregående artiklar berättade jag om substantiv i dialekten. Här fortsätter jag med en typ av substantivböjning i dialekten som motsvaras av standardsvenskans *buske*, *pojke*. Avsikten med de här artiklarna är att ge en kortfattad belysning av alla delar av dialektens grammatik steg efter steg och att berätta om Gammalsvenskby-projektet i en allmänt tillgänglig form.

Vad är »deklination»? Vi har redan behandlat den 1:a och 2:a deklinationen av maskulina substantiv. Här följer nu exempel på

maskulina substantiv av den 3:e deklinationen. Vad är egentligen en »deklination» och på vilket sätt särskiljer vi dem? I vår dialekt är principen enkel. Dialekttalare säger till exempel *tfō fiskar* och *tfō svänskär*. I dessa ord är pluraländelserna olika, och

den här skillnaden går inte att förutsäga eller härleda ur singularformerna *svänsk* och *fisk*. Även när vi vet hur man i dialekten säger »en svensk», »en fisk», kan vi inte säga vad den normala pluralformen är, *svänskär* eller *svänskar*? *fiskär* eller *fiskar*?

Sådana skillnader får man lära sig utantill, och det är därför det inte finns någon klar regel för att bilda den rätta pluralformen. Om substantiv skiljs åt så här, brukar man säga i lingvistikens de hör till olika deklinationer. De olika ändelserna är kännetecken för deklinationerna, i detta fall av den 1:a och den 2:a.

I dialekten finns det ett intressant drag som inte finns i den nutida svenskan. Substantiv av samma genus, t.ex. maskulinum, kan ha olika ändelser inte bara i plural, utan även i bestämd form singular. I standardsvenskan säger man *fisk-ar*, *katt-er*, *flick-or* med tre olika ändelser (alla tre ord är av samma genus), men *fisk-en*, *katt-en*, *flicka-n* med samma ändelse. Skillnaden mellan *-en* i *fisk-en* och *-n* i *flicka-n* är inte väsentlig, de är varianter av samma ändelse: *-en* används efter konsonanter, *-n* efter vokaler (sådana varianter som beror på den fonetiska omgivningen kallas **allomorfer**). Orden *fisk*, *svänsk* i dialekten är i bestämd form singular *fisken*, *svän-sken*, precis som i svenskan, men *backe*, *brant* är *bakk-an*, *brant-an* och inte *bakken*, *brant-en*. Det går inte att förutsäga dessa former, dvs. förutsäga vilket av orden får *-en* och vilket *-an*. Det innebär att de hör till olika deklinationer. De maskulina substantiv som har ändelsen *-an* i bestämd form singular bildar den 3:e deklinationen i dialekten. I standardsvenskan motsvaras de av sådana substantiv som *buske*, *pojke*, *backe*. I svenskan betraktas dessa substantiv inte som en separat böjningstyp därför att i den svenska grammatiska traditionen är det bara pluralformen som gäller vid uppdelningen i deklinationer. I plural har *buske* osv. samma ändelse som *fisk*, *gren*, *dörr*, dvs. är *buske* och *fisk* samma typ om vi tittar bara på pluralformerna.

Två subtyper av 3:e deklination

I dialekten finns en regel enligt vilken en obetonad vokal bevaras efter en kort rot och försvinner efter en lång. »Lång» i detta sammanhang är den som har en lång konsonant eller vokal eller grupp av konsonanter. »Kort» är den som inte har långa ljud. *Hake* i dialekten är *hoka*, *backe* är *bakk*. Vi ser att den obetonade vokalen som finns i svenskan försvann i dialekten i *bakk* men är bevarad i *hoka*. Ordet *hoka* har en kort rot (*o* uttalas kort!), *bakk* har en lång (med långt *k*). Det är en viktig företeelse i dialekten som i stor grad bestämmer hur hela böjningssystemet av både substantiv och verb ser ut. Följaktligen, måste vi särskilja två subtyper i den 3:e deklinationen, dvs. substantiv med korta och med långa rötter. Den yttre skillnaden mellan dessa syns bara i obestämd singular. De *-ra* bevarar *-a* (*hoka*, *hära*, *loka*...), de senare har förlorat det (*bakk*, *brant*...). Försvinnandet av vokaler i ordslut kallas **apokope** i lingvistikens, en gammalgrekisk term som ursprungligen betyder 'borthuggning'. Man

kan också anmärka att det inte är ovanligt att ordets böjningsformer beror på rotens **kvantitet** (dvs. om den är kort eller lång). I fornengelskan, till exempel, har neutrala substantiv med korta rötter ändelsen *-u*, medan de med långa har nolländelse därför att detta *-u* försvann efter den långa roten. Jämför *scip* (uttalas med [sk]) 'skepp': plural *scip-u*, men *word* 'ord': pl. *word* (pluralformerna *ships*, *words* uppstod mycket senare).

Språkhistorisk bakgrund

De skillnader som finns i dialekten i de 1:a, 2:a och 3:e deklinationerna är mycket gamla och går tillbaka till förhistoriska, redan indoeuropeiska, tider. Liknande skillnader finns i många indoeuropeiska språk. Att beskriva orsaker till dessa skillnader skulle leda oss alldeles långt bort från vårt tema, men – kortfattat sagt – beror denna skillnad på det ljud som ordet någon gång (dvs. i urspråket) hade i slutet av stammen. Vissa stammar slutade på vokalen *o* (till den här typen går tillbaka substantiv av dialektens 1:a maskulina deklination), vissa slutade på *i* (den 2:a maskulina deklinationen i dialekten). Substantiv med stammar på *o* och *i* böjdes inte på samma sätt, vilket är mycket tydligt i sanskrit, fast de korta vokalerna *o* och *e* blev *a* i sanskrit. Den maskulina *o*-stammen *vrkäh* 'varg, ulv' (*a* i slutet av stammen = indoeuropeiskt *o*) har i genitiv *vrkasya*, *i*-stammen *munih* 'vis man' har i genitiv en helt annan form *munēh*. Samma olikhet observeras i plural: *vrkäh* och *munayah*. Många substantiv hade stammar som slutade på konsonanter, bl.a. på *n*. Dessa hade sina särigheter i böjningen. T.ex. ordet *rājā* 'kung' hade *rānah* i genitiv och *rājānah* i plural (*j* uttalas här som *j* i engelskan). Alla dessa ljud kunde förändras eller försvinna under århundradens lopp, substantiv kunde gå över till andra böjningstyper (t.ex. från den konsonantiska till den vokaliska), och detta skedde på olika sätt och med olika hastighet i olika språk. Men vissa skillnader i böjningstyperna som går tillbaka till urgamla indoeuropeiska typer är väldigt djupt rotade. I en eller annan form – vanligen ytterst transformerad – bevaras de i en viss utsträckning i moderna språk, t.o.m. i vår dialekt. Substantiv av den 3:e deklination går tillbaka – genom många transformationer, både fonetiska och morfologiska – till indoeuropeiska *n*-stammar. I sanskrit är det den ovannämnda typen *rājā*, i latinet *homo* 'man' – gen. *hominis*. Den här typen är bra bevarad i gotiska och fornengelska. Jämför ett fragment av paradigm av ordet 'man': gotiska: nominativ *guma* (= lat. *homo*), genitiv *gumins*, plural *gumans*. fornengelska: nom. *guma*, gen. *guman*, pl. *guman*. I fornordiska språk har den här typen förändrats framför allt i det att stamkonsonanten *n* försvann: fornisländska: nom. *gumi*, gen. *guma*, pl. *gumnar* eller *gumar*.

fornsvenska: *gumi* (bevarat i brudgum i nysvenskan).

Bortfall av den korta konsonanten *n* var en viktig fonetisk företeelse i urnordiskan. På grund av den har vi bl.a. infinitiver som slutar på vokal i stället för *n*, jämför sv. *läsa*, se och ty. *lesen*, *sehen* osv. Naturligtvis finns det många ord i nutida svenska som slutar på *n*, men de är inte urnordiska eller slutade i urnordisk tid på andra ljud än kort *n*.

En annan fornordisk innovation var det att i plural förlorade *n*-stammar sina särdrag och blev böjda som substantiv av typen *fisk* (historiskt sett indoeuropeiska *o*-stammar). Det gäller också för vår dialekt: *bakk*, *hoka* är *bakkar*, *hokar* i plural. Men annars är *n*-stammar mycket livfulla och talrika. När det gäller maskulina substantiv i fornordiska språk, finns det egentligen två huvudtyper av deras böjning, den av *o*-stammar och av *n*-stammar, alla andra böjningstyper är inte särskilt talrika och har en tendens att gå över till de här två huvudtyperna.

I de germanska språkens historia kallar man deklinationer av stammar som i urspråket slutade på vokaler **starka**, och av stammar som slutade på **svaga**. »Svag» i detta sammanhang innebär inte att de är särskilt fåtaliga eller sällsynta. I detta fall används de här termerna för att understryka det olika utseendet av respektive deklinationer. Jämför fornisländskan:

Stark: nominativ *fiskr* 'fisk', akkusativ *fisk*, dativ *fiski*, genitiv *fisks*.

Svag: nom. *granni*, ack. *granna*, dat. *granna*, gen. *granna*.

Ibland kallar man »svaga» de former som är yngre eller sekundära. Men det gäller knappast *n*-stammar eftersom i det indoeuropeiska perspektivet är de inte en »yngre» typ än *o*- och *i*-stammar.

Det bör anmärkas att det ofta är så att ett visst substantiv inte har klara motsvarigheter i besläktade språk. Sådana tydliga paralleller som latinskt *homo* = gotiskt *guma* är inte mycket frekventa. En annan omständighet som kan vara missledande är den att böjningen av ett sådant dialektord som *bakk* 'backe' har absolut ingenting gemensamt med böjningen av lat. *homo* eller sanskr. *rājā*. Men vi får inte mekaniskt jämföra moderna (eller synkroniska, som man brukar säga i lingvistikens) utseenden av ord. Detta utseende kan vara resultat av många omvandlingar, och det är bara språkhistoria som kan belysa ordens ursprungliga former. Vad är viktigt i vårt sammanhang är det att i historiskt perspektiv tillhör sanskr. *rājā*, lat. *homo*, got. *guma*, dialektens *bakk* till samma morfologiska typ, nämligen maskulina *n*-stammar.

Det faktiska materialet

Ordformerna är tagna ur intervjuer med Anna Lyutko, Lidia Utas och Melitta Prasolova, de flytande talarna av dialekten (namnen är givna med tillåtelse). I många fall anförs också användningsexempel.

Typ m. III.1

I fornsvenskan böjdes ordet hake så: nominativ singularer haki, alla andra kasus i singularer var haka. Den standardsvenska formen återspeglar nominativ singularer, medan dialektens hoka går tillbaka på fornsvenskans haka. Hit hör följande substantiv:

bita 'bit, stycke': *Fere deen vill ja hōa än bita smäro-brē* 'Före döden vill jag ha en bit av smörgås'. Ordet förekommer också i en rad sammansättningar: *bill-bitā* 'bit av bulle', *drikks-bitā* 'fyllbult', *fläsk-bitā* 'fläskbit', *hāl-bitā* 'hagel', *is-bitā* 'isbit', *kvittlöks-bitā* 'bit av vitlök', *land-bitā* 'landstycke', *söp-bitā* 'bit av tvål', *tiköl-bitā* 'bit av tegel', *värke-bitā* 'bit av trä'.

bōa 'båge'. Ordet har bara förekommit i sammansättningarna *arms-bōa* 'armbåge' och *rävens-bōa* 'regnbåge' (uttalat vanligen med *z*: *armz-bōa*, *rävens-bōa*). Exempel: *Äina hēr, äin käljū, foll 'nēr o slū arms-bōan 'sundār* 'En kvinna här föll ner och bröt sin armbåge', *Sūle līsār o he rävna, he gōr fikst 've, äffnast äin-e byrja rävēn, o hēr läüv-d-n 'ō, a sūle līsār, skīndār; o so kann-de äin fō sī han rävēnz-bōan* 'Solen skiner och det regnar, det går snart förbi, det har bara börjat regna och slutade strax, men solen skiner, och så kan du få se en regnbåge'.

brika 'handtag', bara i *ämbas-brika* 'handtag på hink': *Ja drū vatn 'upp from brunn o drämft 'ō ämbare. Tā-de rāipe o ankan, bindār 'fast han ankan, o so sēkār he ämbare üte brunn, tät ja änt för üte-e, för 'fast üte ämbas-brikan* 'Jag drog vatten upp från brunnen och dränkte hinken. Du tar ett rep och en »ankare«, binder den där ankarn, och så letar jag efter hinken i brunnen tills jag tar tag i det, får fast handtaget'.

burā 'borr': best. sg. *buran*, pl. *burar* och *burarār*, best. pl. *burana*.

drupa 'droppe' (kan också vara feminint): best. sg. *drupa* (det här är en feminin form av samma slag som *kūda* 'ko': *äin kūda* 'en ko' — *hon kūda* 'den där kon') och *drupan* (en maskulin form), pl. *drupar*, best. pl. *drupana*. Sammansättningar: *blū-drupa* 'bloddroppe', *rävēns-drupa* 'regndroppe'.

froka 'lukt': *Ja kändār froka, äin-dār bränd nōat 'fast* 'Jag känner lukt, att något har blivit vidbränt'.

gripa 'handtag': best. sg. *gripan*, pl. *gripa*, best. pl. *gripana*.

hita och **hida** 'hetta': *Gäv ot me vatn de drikk, he jär äin sliikār hida, äin-e jär ümäilet* 'Ge mig vatten att dricka, det är sådan hetta att det är outhärdligt (»omöjligt«); *Hitan mado rāi tū se de änd, äin-e änt mäiar blīār so häitt som-e vār* 'Hettan har kanske tagit slut, så att det kommer inte att vara så hett som det var'. Märk växlingen mellan *t* och *d*, den är en intressant företeelse i dialekten och förekommer ganska ofta. Bland andra exempel är *bōt* och *bōd* 'båt', *blōtār* och *blōdār* 'sjuda, koka', *botār* och *bodār* 'springa med rasslande ljud (om t.ex. möss)', *gnatār* och *gnadār* 'gap-skratta', och även *trāff* och *drāff* 'träffa'.

hoka 'hake', best. sg. *hokan*, pl. *hokar* och *hokanar*, best. pl. *hokana*: *Dänna vār fast*

po hokan 'Dörren var fast på haken'. Sammansättningar: *dänn-hoka* 'spärrhake', *hēkl-hoka* 'sticknål'.

hona 'tupp', best. sg. *honan*, pl. *honar* och *honarār*, best. pl. *honana*, *honaņa*, *honare*, *honana*: *Honan gōlar* 'Tuppen gal'.

hāra 'hare': best. sg. *hāran*, pl. *hārar* och *hārarār*, best. pl. *hārana*.

krōa 'krage': best. sg. *krōan*, pl. *krōar*, best. pl. *krōana*: *Han tū-en e krōan* 'Han tog honom i kragen', sammansättning: *jakk-krōa* 'jackkrage'.

loka 'mal' (fisk): best. sg. *lokan*, pl. *lokar*, best. pl. *lokana* eller *lokana*.

loka 'lake', sammansättning *fiks-loka* 'fisksoppa'.

mōa 'mage': best. sg. *mōan*, pl. *mōar*, *mōanar* och *mōarār*, best. pl. *mōana*: *Fron hāsñ drū-de tū strūpan, skār 'sundār mōan o drūār 'hjad he skinne, som jär e mōan* 'Ur halsen drar du ut strupen, skär sönder magen och drar bort det skinn som är i magen' (när man lagar kyckling).

musa 'mossa; mosse': *Färr po Stadz-bakkan, tār vā-dār torran musa, o mā han musan fārga ve ägge tjöl 'pöske, tom blāi som göla-lētatar* 'Förr på »Stadsbacken«, där var torr mossan och med den där mossan färgade vi ägg till påskan, de blev gulaktiga'; *Ja foll 'nēr e musan o broka, tät ja kom 'üt, foll 'inn oat hāsñ, ja nappa kljukvu* 'Jag föll ner i mossen och vältrade mig tills jag kom ut, föll ner uppåt halsen, jag plockade tranbär'. Enligt bybor är »Stadz-bakkan» ruiner av en gammal turkisk befästning vid stranden av Drnjepr vid byn. Nu ser de ut som en liten kulle. Märk också ordet *kljukvu*. *Kljukva* är ett ryskt ord för tranbär, och *kljukvu* är dess akkusativform i ryskan.

napa 'navel': best. sg. *napan*, pl. *napanar* och *napanar*, best. pl. *napana*. Det är ett estniskt eller finskt lånord.

nāva 'näve': best. sg. *nāvan*, pl. *nāvār*, best. pl. *nāvana*.

ōa, förekommer bara i *rädd-ōa* 'skräck' (samma ord som sv. *aga* och eng. *awe* i *awe-some*): *Fron rädd-ōan kan-en byre stamm, o för-en ötār blī räddār, äin-en lötār 'ō de stamm* 'Av skrällen kan man börja stamma, och man får bli skrämnd igen, så att man blir av med att stamma'.

pusa 'påse', best. sg. *pusan*, pl. *pusar*, best. pl. *pusana*: *Ja hāv brē üte pusan* 'Jag hade bröd i påsen'.

ruka 'hög, trave', best. sg. *ruka*, pl. *rukar*, best. pl. *rukana*. Jfr. isl. *hroki* och sv. *råge*; det är ett sällsynt eller föråldrat ord i svenskan, för vilket Svenska Akademiens ordbok anger betydelserna 'hög; topp; höjd'. I dialekten är ordet frekvent. Exempel: *än ruka blānar* 'en hög av blad', *en ruka värke* 'en hög av ved', *Tom gāsse hōa mätta-se jāte, tom site rāi stilla de ruka* 'De där gässen har ätit mätta, de sitter redan stilla i en hop', *Kävna kast-dom änt po rukan, a fö-de lägge titt-n po rukan* 'Vattenmeloner kastar man inte på traven, men du får lägga dem dit på traven'. Stammen ingår i en mängd sammansättningar: *ask-ruka* 'hög av aska',

dūje-ruka 'gödselhög', *halm-ruka* 'halmhög', *köl-ruka* 'kollhög', *möit-ruka* 'myrstack', *smöl-ruka* 'sophög', *sōnd-ruka* 'sandhög'.

runa 'valack': best. sg. *runan*, pl. *runar*, best. pl. *runana*. Den svenska motsvarigheten är *runa* 'kastrad häst, valack', ett annat dunkelt och föråldrat ord. SAOB säger att det är av lågtyskt ursprung, men dess vidare etymologi är oviss.

skota 'trädtopp', best. sg. *skotan*, pl. *skotar*, best. pl. *skotana*: *Vatne vār änt kvār öre 'äitt po höüläiken, vār där mäiare snjū, blāi vatne depäre, hēgäre. Tēr kunt-e vāra, äin skotana bara sōnd-est* 'Vattnet var inte varje år av samma höjd, om det var mindre snö, blev vattnet djupare, högre. Där kunde det vara att bara trädtopparna syntes'. Jfr. sv. *skott* (hos växter) och eng. *shoot* 'ny eller ung gren' (hos träd).

skuta 'trädgårdssax', det motsvarande verbet, *skuta*, betyder 'skära gräs': *Mā äin skuta skuta-de gatna, äin-de kann räps-e* 'Med en »skuta« skär man gräs på gatan, så att du kan räfsa det'; *Ja skuta gatna rāin mā skutan, o sänn räpsar ja mā räpsa* 'Jag har skurit allt gräs på gatan med »skutan«, så du kan räfsa det'.

slāa 'släde', best. sg. *slāan*, pl. *slāar*, best. pl. *slāana*: *Papa briika klē 'pō se skrill-skūa o briika kēr me po tsn po slāan* 'Pappa brukade klä på sig skridskor och brukade köra mig på isen på en släde'.

snipa 'örsnibb', bara i *ēr-snipa*: *Tō-de stijār 'girm ēr-snipan, tjöl ēr-rījen, so drū-de 'inn silkes-gōn, äin-e änt ska blī 'fast, väksār 'fast, he hōle* 'När du stinger igenom örsnibben, för ett örhänge, så drar du in en silkestråd så att den inte blir fast, växer fast, det där hålet'.

stoka 'käpp, stake', best. sg. *stokan*, pl. *stokar*, best. pl. *stokana*: *...so tū-dom äin stoka po grēväre, äin-en änt brūts 'ō* '...så tog de en käpp som var tjockare så att den inte bryts'.

stora 'stare'.

stāka 'glas' (dryckeskärl), ett ryskt lånord: *Han kann bara snjū 'inn ot stākan, soşş byrjar-en ötār drikk* 'Han kan bara lukta på glaset, så börjar han dricka igen'. Det motsvarande ryska ordet är *stakan* (med betoning på den andra stavelsen). Från fonetisk synpunkt är det mycket intressant hur stakan ombildats till stāka i dialekten, men det kommer att leda oss långt bort från huvudtemat; jag ska berätta om detta och liknande fall i dialekten i några av följande artiklar.

stāa 'stege', best. sg. *stān*, pl. *stāar* och *stāarār*, best. pl. *stāana*: *Tēr jär äin stāa po bō sīana de lūft-e 'upp hēgre* 'Där är en stege på båda sidor för att lyfta det upp högre'; *Tēr, kann tom vill bīa lād 'inn hunij üte rāiana, tom gāra 'fast he hōle. Tō briuk 've sate stāan titt mūt vägge o skōa, kann rāiana jāra 'fast* 'Där, var de vilda bina lade in honung i sävarna, gör de fast det där hålet. Då brukade vi sätta en stege dit mot väggen och titta var rören är fast'.

Subtyp m. III.2

Hit hör de substantiv som har en lång rot och inget a i obestämd singular.

änd 'ond ande'. Det här ordet uttalas med både långt och kort a. Det kan inte vara ett helt inhemskt ord eftersom svenskans *a* motsvaras i dialekten av *ō*: *sōnd* 'sand', *hōnd* 'hand', verbet *ōndas* 'andas'. Ordet *ōnd* har blivit *änd* under

påverkan av det svenska ordet men har bevarat längden hos vokalen. I lingvistikens kallas sådana former kontaminationer: de visar en blandning av element som har olika ursprung eller, enklare sagt, de är en blandning av två olika ord. En liknande kontamination är ordet land i dialekten. Det borde vara lönd, men har påverkats av det svenska eller tyska ordet.

bakk 'backe', best. sg. *bakkan*, pl. *bakkar*, best. pl. *bakka* och *bakkana*: *Vē gē de skrill frōn bakkan* 'Vi gick att glida från backen'. Sammansättningar: *ask-bakk* 'hög av aska', *Stads-bakkan* — se ovan om det här ordet, *Stūr-bakkan* — så kallades en gata i byn.

brant 'brant', så kallas den branta stranden av Dnjepr: best. sg. *brantan*, pl. *brantar*, best. pl. *brantana* och *branta*: *Ja stū po sjōlva brantan* 'Jag stod på själva branten', *Tēr, som rigōdņ rāi tā-šē de ēnd, gō-de nēr ot svāde o to-de slāppār ān lēgāre, so byrjas brantan. O tēr po āit stāll slāppā-de nē-de ot Neppān. Tēr, nēr ive han brantan vār āin trāske. Tēr gē māsēāitt buskan nē-de drikk frōn lande, o tjōļ middan gē-dom nēr de mōļk kūdna ō. Tēr kunnt-de ō tōa fisk fast, tēr roka ve ō. Tēr kunnd-de ō kēr nēr mā vato-tunna, mā āiken* 'Där som »rigōdņ» (mark där grönsaker växer) redan slutar, går du ner till »svāde» (sänkan) och när du går ännu lägre, så börjar branten. Och där på ett ställe går du ner till Dnjepr. Där, över den där branten, var en »trāske» (en å). Dit gick alltid boskapen att dricka från landet och vid middagen gick man ner att mjölka kor också. Där kunde du fiska, där badade vi också. Där kunde du också köra ner med en vattentunna, med hästen'.

ēnd 'ände, ända', best. sg. *ēndan*, pl. *ēndar*, best. pl. *ēnda* och *ēndana* eller *ēndena*: *Gō ānda de gatnas ēndan* 'Gå ända upp till gatans ände'; *Ja levār po ān ēnd, a han levār po han anan ēndan, sošān-de fōr gō girm hāila bīn* 'Jag bor på en ända och han bor på den andra ändan, så du får gå genom hela byn', *Sumān jār rāi snātt de ēnd* 'Sommaren är snart slut', *Allt jār skarft-frōset po de, klēna, stō ēnd o gnās* 'Allt är fruset hårt på dig, kläderna, står på ända och gnids'. Sammansättningar: *bāk-ēndan* 'bakre del av huset', *frāna-ēndan* 'den del av huset som vetter mot gatan'.

fil 'fil' (verktyg): *Mā filan kvāssā-de sōga* 'Med filen vässar man sågen', *De kvāss sōga, so fō-de kvāss-on me han trī-kantat filan* 'Att vässa sågen, så får du vässa den med den där trekantade filen'. Ordet kan också vara feminint: *āin fil, fīla, filar, filana* (se också *kikk* nedan). Samma genusväxling finns i Nuckö-dialekten, en annan estlandssvensk dialekt. Motsvarande verb är *fil* 'fila' och *filas* tjänd 'filas bort': *Ja filar me ān fil* 'Jag filar med en fil', *He som filas tjānd, he skjōs sānn 'inn ūte he vatne* 'Det som filas bort, det sköljs sedan i det där vattnet' (när man vässar en yxa).

gall 'galla': *To ja jātār, arbetās gallan ūt* 'När jag äter frambringas gallan'.

gāigōļ 'gäl' (på fisk): best. sg. *gāiglan*, pl. *gāiglar*, best. pl. *gāiglana*. Dialektalarna

känner det här ordet bra, fast jag har inte skrivit ner ett användningsexempel.

hjōļ 'hāl': best. sg. *hjōlan*, pl. *hjōlar*, best. pl. *hjōlana*.

hū 'ho': best. sg. *hū* och *hūa*, best. sg. *hūan*, pl. *hūar* och *hūarār*, best. pl. *hūana*: *Han stāin nōks 'inn ūte ān hūa, tēr jā-dār vatn tārinn* 'Den där stenen (slipstenen) når in i en ho, det är vatten där', också i sammansättningen *āike-hō* 'hästhö'. Andra ord för liknande föremål är *ballje* (för att bada och tvätta), *kimb* och *trō* (för djur).

hū 'hov' (hos häst). Detta ord har förekommit bara i en intervju med Anna Portje (1923–2008). De yngre dialektalarna säger *hāst-skū* och *āike-skū*. Ett annat ord för 'hov' i dialekten är *klōū*.

kikk 'kvinno bröst', best. sg. *kikkan*, pl. *kikkar*, best. pl. *kikkana*: *Dāge-bōn, han dār kikka* 'Späldbarn, han diar bröstet'. Detta substantiv kan också vara feminint: *āin kikk*, best. sg. *kikka* (som i exempelmeningen), pl. *kikkar*, best. pl. *kikkana*. Ordet kanske har sitt ursprung i barnspråk (jfr. engelskans tit); hit hör också *mamma*, *pappa*, *tutte*, *tutta* osv. Ett vanligare ord för 'bröst' i dialekten är *brist*.

klugg 'ett litet fönster i väggen inomhus': best. sg. *kluggan*, pl. *kluggar*, best. pl. *kluggana*. Jfr. sv. *glugg* och isl. *gluggi*. Den process med vilken *glugg* fick k i början av ordet kallas dissimilation i lingvistikens. Det är inte ovanligt att två identiska grannljud i ordet blir olika; man tror att då är det är lättare att uttala dem. Ett annat exempel är *likōļ* i dialekten jämfört med *nyckel* i svenskan (*l-l > n-l*).

kätt 'liten trädgård framför huset', best. sg. *kättan*, pl. *kättar*, best. pl. *kätta* och *kättana*: *Ja hāv po gatna inn-satt gillsīpās-būsk, ān ānt gōdņ ska fall... lāys me hāila min kätt frōn ūtafōre po gatna* 'Jag hade en nyponbuske satt in på gatan så att staketet inte faller... längs med hela min trädgård utanför på gatan', *Tom hōa eda rāint-e gjuđ ūte kättan* 'De har gjort det rent i trädgården idag'. Sammansättningar: *lill-kätt* 'trädgården framför huset där blommor växte', *stūr-kätt* 'bakom huset där man vanligen hade grönsaker'. En standard-svensk motsvarighet är *kätte* 'avbalkning i stall eller ladugård'.

lē 'led': *He knokar ūte lēana* 'Det knakar i leder', sammansättning: *fijnyās-lē* 'fingerled'. Ordet har många varierande former: obest. sg. *lē* och *lēa*, best. sg. *lēan*, *lēen*, *lēe*, pl. *lēar*, best. pl. *lēana*, *lēana*, *lēa*. Formen *lēe* är av neutralt genus. Det är intressant att växlingen mellan maskulinum och neutrum fanns redan i fornsvenska. I nutida svenska har en lexikalisk differentiering ägt rum: för *led*, -et anger Svenska Akademiens ordlista betydelse 'rad av personer; del av förlopp', för *led*, -en anges 'väg; riktning, håll; rörlig förbindelse mellan ben i kroppen'. En liknande differentiering hos ursprungligen samma ord finns i färöiskan: *liður* m. 'led i kroppen' och *lið* n. 'generation'.

lī 'lie' (verktyg): *Kon jār līan? Ja fōr 'ān slō*

grās hūp ot kūda de gāva 'Var är lien? Jag får ännu slå gräs att ge till kon'. Detta substantiv har också en rad varierande former: obest. sg. *līar*, *lī* och *līa*, best. sg. *līan*, pl. *līarār* och *līar*, best. pl. *līana* och *līare*.

lind 'bälte, linda': *Lindan vār trājasla, so fj ja gāva 'tjōļ ūte-en ān bita* 'Lindan var lite trång, så jag fick lägga till en bit i den'.

mält 'mjälte', best. sg. *mältan*, pl. *mältar*, best. pl. *mälta* och *mältana*: *To-de slāftar svīne, o po han mältan skōa-dom, kolikār vintān blīār. Han kann vara po ān ēnd tjākkāre, po anan ēndan tunnare. Sumļar kast 'ūt-n, o sumļar kūk-en mā immātn, mā lujana o nūrana, o sānn gjūđ ve livār-korv* 'När man slaktar svin, på den där mjälten ser man av vilket slag vintern blir. Den kan vara tjockare på en ända, på den andra ändan tunnare. Några kastar ut den och några kokar den med inälvor, med lungorna och njurarna, och sedan gjorde vi livorkorv'.

mārg 'mārg'.

nakk 'nacke'.

skogg 'skugga': *He jār so häitt, ān-de ānt kann ōndas, so blīār ja stōande o kvīlas ān pār minūtta, tēr konn-dār jār skogg* 'Det är så hett att du inte kan andas, så stannar jag och vilar ett par minuter, där det är skugga', *Snjūen jār ānt-ān allastāll ō-smulte, e skoggan liggā-n 'ān* 'Snön har inte smultit överallt, i skuggan ligger den fortfarande'.

spinn i *gan-spinn* 'gomspe'.

stjōļp i *dān-stjōļp 'dōrram'*. Jfr. sv. stolpe.

strūip och *hās-strūip* 'strupe'.

vijny 'vinge', sammansättning: *kvēn-vijny* 'kvarnvinge'.

vrist 'vrist': *Hon kunnt ānt gō po bāine, vristan vār svōllendār* 'Hon kunde inte gå på ben, vristen var svullen'.

Anmärkning om stavningen

Det finns ingen etablerad stavning för dialekten. Alla forskare som skrev om den och anförde exempel använde sina egna stavningssystem. Jag har förklarat mina stavningsprinciper i detalj i »Sverigekon-takt», N° 1 (2018). Bokstäverna *ā, ē, ī, ō, ū, ā, ē, ū* betecknar långa vokaler; *ā* uttalas på samma sätt som svenskt *a* i hand (men är långt); *ō* och *o* uttalas alltid som *ā* i *ār*; *fātt*; *ū* och *u* som *o* i *bo*, *bott*; med *ū* och *ü* betecknas vokaler som uttalas som *u* i hus, hund, fast den korta *u*-vokalen i dialekten är öppnare och uttalas med framskjutna läppar. Med *d, t, n* betecknas samma ljud som svenska *rd, rt, rn*; *š* betecknar en konsonant som liknar tyskt *sch* i *Fisch*; *l* är »tjock» *l* (tungspetsen viks högt till gommen, sedan sänks den ner snabbt och vidrör alveolerna en gång); *ŋ* uttalas som *ng* i *sång*; *x* uttalas som tysk *ach-Laut*; *p, t, k* är oaspirerade; *g, sj, tj* uttalas alltid som *g + j, s + j, t + j* och aldrig som i standardspråket. Det finns ingen tonaccent i dialekten; med ' betecknas frasbetoning.

Text och foton: Alexander Mankov